

QISHLOQ XO'JALIGIDA TAKROR ISHLAB CHIQRISH JARAYONINI INVESTITSİYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

*Zaripov Azamat Juraevich, Guliston Davlat Universiteti, Buxgalteriya hisobi
va moliya kafedrasida o'qituvchisi, mustaqil tadqiqotchi.*

*zaripovazamat461@gmail.com, tel: +998930431275, Raqamli iqtisodiyot va
innovatsiyalar fakulteti, Bank ishi yo'nalishi 74-24- guruh talabarlari,*

Sulaymanov Axmadjon Odiljon o'g'li,

Tojiboyev Elyor Zokir o'g'li,

Ismoilov Shahriyor Isroil o'g'li.

Anotatsiya: Mazkur maqolada qishloq xo'jaligida takror ishlab chiqarish jarayonini investitsiyalar asosida rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari o'rganilgan. Tadqiqot davomida agrar tarmoqda kapital qo'yilmalar hajmining oshishi ishlab chiqarish samaradorligi, hosildorlik darajasi hamda fermer xo'jaliklarining umumiy ishlab chiqarishdagi ulushiga ta'siri tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, investitsiyalarni kengaytirish, innovatsion agrotexnologiyalarni joriy etish va davlat qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish qishloq xo'jaligida kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of developing the reproduction process in agriculture based on investments. The study analyzes the impact of increasing capital investments in the agrarian sector on production efficiency, yield levels, and the share of farmer households in total agricultural output. The analysis indicates that expanding investments, implementing innovative agrotechnologies, and improving state support mechanisms are key factors in ensuring extended reproduction in agriculture.

Tayanch soʻz va iboralar: Qishloq xoʻjaligi, takror ishlab chiqarish jarayoni, kengaytirilgan takror ishlab chiqarish, investitsiyalar, kapital qoʻyilmalar, fermer xoʻjaliklari, agrar iqtisodiyot, hosildorlik, iqtisodiy samaradorlik, hududiy rivojlanish, agrotexnologiyalar, innovatsion rivojlanish, investitsion siyosat, oziq-ovqat xavfsizligi, statistik tahlil.

Keywords: Agriculture, reproduction process, extended reproduction, investments, capital investments, farmer households, agrarian economy, productivity, economic efficiency, regional development, agrotechnologies, innovative development, investment policy, food security, statistical analysis.

Kirish

Qishloq xoʻjaligi milliy iqtisodiyotning strategik tarmoqlaridan biri boʻlib, aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan taʼminlash, sanoatni xomashyo bilan uzluksiz taʼminlash hamda eksport salohiyatini oshirishda muhim oʻrin tutadi. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va diversifikatsiyalash sharoitida agrar sohada barqaror oʻsishni taʼminlash bevosita takror ishlab chiqarish jarayonining samarali tashkil etilishiga bogʻliqdir[1].

Agrar sohada ishlab chiqarish biologik jarayonlar bilan chambarchas bogʻliq [5]. Takror ishlab chiqarish jarayoni – bu ishlab chiqarish omillarining (yer, mehnat, kapital, tadbirkorlik qobiliyati) uzluksiz ravishda yangilanib, kengaytirilgan shaklda qayta tiklanishidir. Kengaytirilgan takror ishlab chiqarish investitsiyalar hajmining ortishi bilan tavsiflanadi[2]. Qishloq xoʻjaligida ushbu jarayon tabiiy-iqlim sharoiti, yer resurslarining cheklanganligi, ishlab chiqarishning mavsumiyliigi hamda biologik omillarga yuqori darajada bogʻliqligi bilan ajralib turadi. Shu bois, agrar tarmoqda takror ishlab chiqarishni oddiy shaklda emas, balki kengaytirilgan va innovatsion asosda amalga oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Bugungi kunda qishloq xoʻjaligida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, mahsulot tannarxini pasaytirish, eksportbop va raqobatbardosh mahsulotlar hajmini koʻpaytirish investitsiya faolligini kuchaytirishni talab etadi. Investitsiyalar ishlab

chiqarish vositalarini yangilash, ilg'or agrotexnologiyalarni joriy etish, suv tejevchi texnologiyalarni qo'llash, logistika va qayta ishlash infratuzilmasini rivojlantirish orqali takror ishlab chiqarish jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Takror ishlab chiqarish nazariyasi iqtisodiy ta'limotlar tarixida muhim o'rin egallaydi. Klassik iqtisodiy maktab vakillari ishlab chiqarishning uzluksizligini ta'minlash uchun kapitalning qayta tiklanishi va jamg'arish jarayonlariga alohida e'tibor qaratganlar. Keyinchalik kengaytirilgan takror ishlab chiqarish nazariyasi ishlab chiqarish hajmining o'sishi jamg'arish va investitsiya hajmiga bog'liqligini asoslab berdi.

Qishloq xo'jaligida investitsiyalar samaradorligi institutsional muhitga ham bog'liq[7]. Zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarda agrar sohada takror ishlab chiqarish jarayoni quyidagi yo'nalishlarda o'rganilgan:

- asosiy kapitalni yangilash va modernizatsiya qilish;
- innovatsion texnologiyalarni joriy etish;
- moliyaviy resurslardan samarali foydalanish;
- davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish.

Ayrim tadqiqotchilar qishloq xo'jaligida takror ishlab chiqarish jarayonining o'ziga xos xususiyatlarini – yerning asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatidagi o'rni, biologik aktivlar aylanishining davomiyligi, risklarning yuqoriligi bilan izohlaydilar. Shu bois, agrar sektorda investitsion siyosat boshqa tarmoqlarga nisbatan ehtiyotkorlik bilan, uzoq muddatli strategik yondashuv asosida olib borilishi zarur.

Ilmiy manbalarda investitsiyalarning qishloq xo'jaligida quyidagi yo'nalishlarda muhim ahamiyat kasb etishi qayd etiladi:

1. Texnik va texnologik modernizatsiya;
2. Melioratsiya va irrigatsiya tizimlarini takomillashtirish;
3. Qayta ishlash sanoatini rivojlantirish;

4. Logistika va saqlash infratuzilmasini kengaytirish;
5. Raqamli texnologiyalarni joriy etish.

Shu bilan birga, investitsiyalar samaradorligi institutsional muhit, kredit-resurs siyosati, soliq imtiyozlari, subsidiyalar va sug'urta tizimining rivojlanganlik darajasiga ham bog'liq ekanligi ta'kidlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi:

- Tahlil va sintez usuli – qishloq xo'jaligida takror ishlab chiqarish jarayonining tarkibiy elementlarini ajratib o'rganish va ularni yagona tizim sifatida umumlashtirish;
- Taqqoslash usuli – investitsiya kiritilgan va kiritilmagan xo'jalik subyektlari faoliyati natijalarini solishtirish;
- Statistika tahlil – agrar sohada investitsiyalar hajmi va ishlab chiqarish o'sishi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash;
- Mantiqiy umumlashtirish – olingan natijalar asosida xulosalar shakllantirish.

Tadqiqotning nazariy asosini iqtisodiy o'sish nazariyasi, investitsiya va kapital jamg'arish konsepsiyalari hamda agrar iqtisodiyotga oid ilmiy ishlanmalar tashkil etadi.

Tahlil va natijalar

1. Qishloq xo'jaligida takror ishlab chiqarishning iqtisodiy mazmuni

Qishloq xo'jaligida takror ishlab chiqarish jarayoni quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- moddiy resurslarni tayyorlash (urug'lik, o'g'it, texnika);
- ishlab chiqarish jarayoni (ekish, parvarishlash, yig'im-terim);
- mahsulotni realizatsiya qilish;
- olingan daromadni taqsimlash va qayta investitsiya qilish.

Innovatsion texnologiyalar hosildorlikni 20–30 foizgacha oshirishi mumkin[10]. Oddiy takror ishlab chiqarishda ishlab chiqarish hajmi o'zgarmasdan

qoladi, kengaytirilgan takror ishlab chiqarishda esa daromadning bir qismi investitsiyaga yo'naltirilib, kelgusi davrda ishlab chiqarish hajmi oshiriladi. Quyidagi 1-jadval O'zbekiston Respublikasi hududlarida dehqon xo'jaliklari umumiy dehqonchilik mahsulotlari hajmidagi ulushini 2020–2024 yillar oralig'ida ko'rsatadi. Ushbu ko'rsatkich fermer xo'jaliklarining agrar ishlab chiqarishga qo'shgan hissasini aks ettiradi hamda hududlar bo'yicha farqlar va qishloq xo'jaligi rivojlanish tendensiyalarini ta'kidlaydi.

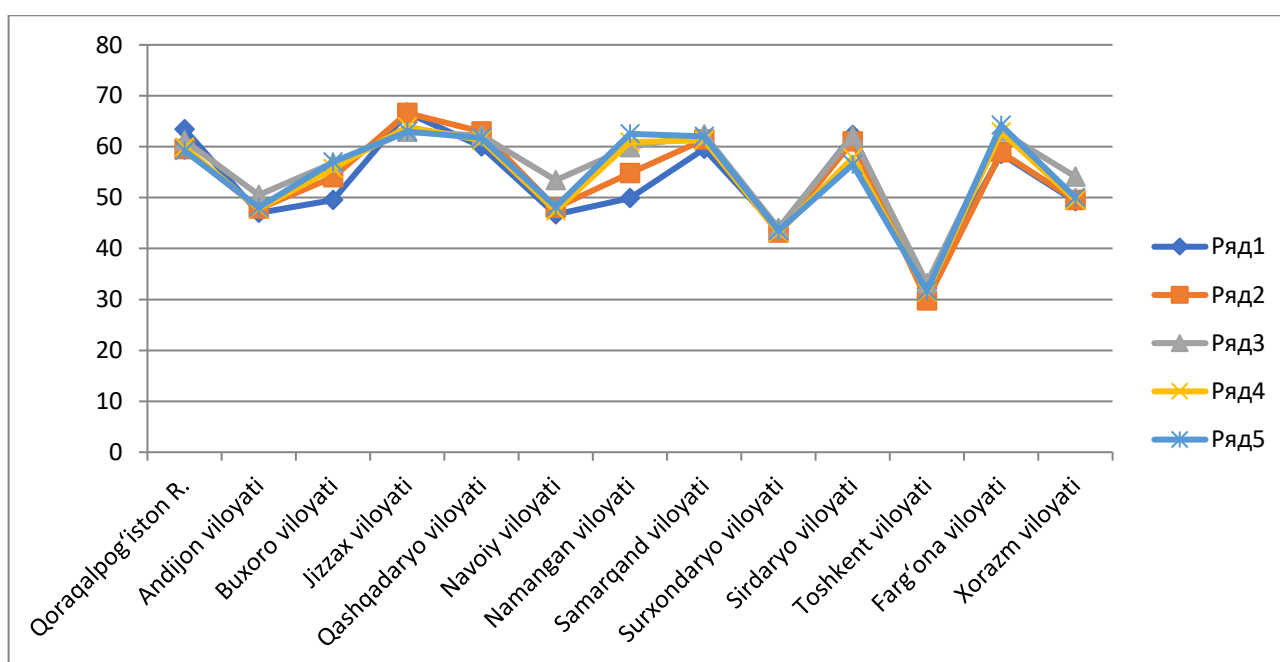
**Dehqonchilik mahsulotlari umumiy hajmida fermer
xo'jaliklarining ulushi (foizda)**

Hududlar	2020	2021	2022	2023	2024
O'zbekiston Respublikasi	52.0	53.1	55.3	53.9	54.6
Qoraqalpog'iston R.	63.4	59.5	61.2	59.9	59.2
Andijon viloyati	47.0	47.8	50.5	47.8	48.1
Buxoro viloyati	49.5	54.0	56.8	55.7	57.0
Jizzax viloyati	66.7	66.6	62.9	63.9	63.0
Qashqadaryo viloyati	60.0	63.0	62.2	61.3	61.7
Navoiy viloyati	46.7	48.0	53.4	47.4	48.2
Namangan viloyati	49.9	54.8	59.9	60.9	62.5
Samarqand viloyati	59.6	61.4	62.4	61.3	62.0
Surxondaryo viloyati	43.8	43.1	44.0	43.2	43.5
Sirdaryo viloyati	62.3	61.0	62.1	57.8	56.5
Toshkent viloyati	32.2	29.8	33.2	31.4	31.7

Farg‘ona viloyati	58.6	58.9	63.0	62.9	64.2
Xorazm viloyati	49.3	49.5	54.1	49.5	50.0
Toshkent shahri	0	0	0	0	0

2024-yil yakunlariga ko‘ra (1-rasm), dehqonchilik mahsulotlari umumiy hajmida fermer xo‘jaliklarining ulushi respublika bo‘yicha **54,6 %** ni tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich 2023 yilga (53,9 %) nisbatan **0,7 foiz punktga o‘shish** kuzatilganini anglatadi. Mazkur o‘shish agrar sohada investitsiyalar hajmining ortishi, intensiv texnologiyalarni joriy etish hamda davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligi bilan izohlanadi.

1-rasm. (muallif ishlanmasi)

Hududlar kesimida tahlil, 2024 yilda eng yuqori ko‘rsatkichlar quyidagi hududlarda qayd etildi:

- Namangan viloyati – 62,5 %
- Farg‘ona viloyati – 64,2 %
- Samarqand viloyati – 62,0 %
- Qashqadaryo viloyati – 61,7 %

Mazkur hududlarda fermer xo‘jaliklarining ustunligi intensiv dehqonchilik, ko‘p tarmoqli fermerlik tizimi va yuqori investitsion faollik bilan bog‘liq. Ayniqsa,

Farg‘ona vodiysi hududlarida yer resurslaridan samarali foydalanish va suv tejovchi texnologiyalar keng joriy etilgani natijasida ulush yuqori darajada shakllangan.

O‘rtacha ko‘rsatkichli hududlar

- Buxoro viloyati – 57,0 %
- Jizzax viloyati – 63,0 %
- O‘zbekiston Respublikasi o‘rtacha ko‘rsatkichi – 54,6 %

Bu hududlarda barqarorlik kuzatilmoqda. Buxoro viloyatida 2023 yilga nisbatan o‘shish davom etgan bo‘lsa, Jizzax viloyatida biroz pasayish qayd etilgan, bu esa iqlim omillari yoki ishlab chiqarish tarkibidagi o‘zgarishlar bilan izohlanishi mumkin.

Nisbatan past ko‘rsatkichli hududlar

- Toshkent viloyati – 31,7 %
- Surxondaryo viloyati – 43,5 %
- Navoiy viloyati – 48,2 %

Toshkent viloyatida sanoat va xizmatlar sektori ulushining yuqoriligi sababli agrar sohaning umumiy tarkibdagi salmog‘i nisbatan past. Surxondaryo va Navoiy viloyatlarida esa suv ta‘minoti hamda tabiiy-iqlim sharoiti asosiy cheklovchi omil bo‘lib qolmoqda.

Pasayish tendensiyasi kuzatilgan hudud

- Sirdaryo viloyati – 56,5 %
- Qoraqalpog‘iston Respublikasi – 59,2 %

Mazkur hududlarda 2024-yilda fermer xo‘jaliklari ulushi biroz kamaygan. Bu holat suv tanqisligi, meliorativ holatning murakkabligi hamda ishlab chiqarish risklari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

2. Investitsiyalarning takror ishlab chiqarishdagi o‘rni

Investitsiyalar quyidagi yo‘nalishlarda takror ishlab chiqarish jarayonini jadallashtiradi:

- Asosiy vositalarni yangilash: Zamonaviy traktorlar, kombaynlar va tomchilatib sugʻorish tizimlari mehnat unumdorligini oshiradi.

- Innovatsion agrotexnologiyalarni joriy etish: Yuqori hosildor navlar va intensiv texnologiyalar mahsuldorlikni koʻpaytiradi.

- Qayta ishlash quvvatlarini yaratish: Xomashyoni chuqur qayta ishlash qoʻshimcha qiymat yaratadi.

- Raqamlashtirish: Aqlli qishloq xoʻjaligi (smart farming) elementlari resurslardan samarali foydalanishni taʼminlaydi.

Natijada bir gektardan olinadigan hosildorlik oshadi, mahsulot tannarxi kamayadi va xoʻjaliklarning rentabelligi ortadi.

3. Investitsion faollikka taʼsir etuvchi omillar

Qishloq xoʻjaligida investitsion muhitga quyidagi omillar taʼsir koʻrsatadi:

- Kredit resurslarining mavjudligi va foiz stavkalari;
- Davlat subsidiyalari va grant dasturlari;
- Soliq imtiyozlari;
- Yer munosabatlarining barqarorligi;
- Bozor infratuzilmasining rivojlanganligi.

Davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlash mexanizmlari investitsion faollikni ragʻbatlantiradi[13]. Tahlillar shuni koʻrsatadiki, uzoq muddatli va imtiyozli kreditlar mavjud boʻlgan hududlarda asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi yuqoriroq boʻlib, ishlab chiqarish oʻsish surʼatlari tezroq kuzatiladi.

4. Kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni taʼminlash mexanizmlari

Investitsiyalar asosida kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni taʼminlash uchun:

- davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish;
- agroklastar tizimini kengaytirish;
- qishloq xoʻjaligi sugʻurtasini takomillashtirish;

- eksportni qo‘llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ayniqsa, klaster tizimi ishlab chiqarish, qayta ishlash va realizatsiya jarayonlarini yagona zanjirga birlashtirib, investitsiyalarning samaradorligini oshiradi.

Xulosa va takliflar

Oziq-ovqat xavfsizligi barqaror investitsion siyosatni talab qiladi[15]. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, qishloq xo‘jaligida takror ishlab chiqarish jarayonini investitsiyalar asosida rivojlantirish tarmoqning barqaror o‘shishini ta‘minlovchi asosiy omillardan biridir. Investitsiyalar ishlab chiqarish vositalarini yangilash, innovatsiyalarni joriy etish va infratuzilmani rivojlantirish orqali kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni ta‘minlaydi.

Quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq:

1. Qishloq xo‘jaligiga yo‘naltirilgan uzoq muddatli va past foizli kreditlar ulushini oshirish;
2. Investitsion loyihalarni davlat kafolati asosida qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish;
3. Innovatsion va raqamli texnologiyalarni joriy etayotgan xo‘jaliklarga soliq imtiyozlari berish;
4. Sug‘urta tizimini takomillashtirish orqali investitsion risklarni kamaytirish;
5. Qayta ishlash va logistika infratuzilmasiga investitsiyalarni rag‘batlantirish.

Xulosa qilib aytganda, qishloq xo‘jaligida takror ishlab chiqarish jarayonini investitsiyalar asosida rivojlantirish nafaqat tarmoq samaradorligini oshiradi, balki milliy iqtisodiyotning oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash, eksport salohiyatini kengaytirish va aholi farovonligini yuksaltirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Smith A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London, 1776.
2. Marx K. *Capital*, Volume II. Hamburg, 1885.
3. Keynes J.M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London, 1936.
4. Solow R. A Contribution to the Theory of Economic Growth. // *Quarterly Journal of Economics*, 1956.
5. Todaro M., Smith S. *Economic Development*. 12th ed. Pearson, 2015.
6. FAO. *The State of Food and Agriculture 2022*. Rome, 2022.
7. World Bank. *World Development Report 2008: Agriculture for Development*. Washington DC, 2008.
8. Porter M. *The Competitive Advantage of Nations*. New York, 1990.
9. Schultz T.W. *Transforming Traditional Agriculture*. Yale University Press, 1964.
10. OECD. *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2021*. Paris, 2021.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti PF-60-son Farmoni, 2022 yil.
12. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. 2023 yil statistik to'plam.
13. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi. 2023 yil hisobot ma'lumotlari.
14. Asian Development Bank. *Agriculture and Natural Resources Sector Assessment*, 2021.
15. IFPRI. *Global Food Policy Report 2022*. Washington DC, 2022.